

nak. „Attila városa“ X—XI. századi fikciós, koholó névadás, amely az uralkodó család birtoklási jogcímének a megerősítését célozza. A nőrablás a magyar nép, illetőleg az Árpád-nemzetség honfoglalás előtti eredetmondája. Lényegében ez sem hún-monda, bár a hún-magyar azonosság, az Attilától való leszármazás, a Dula bolgár királyi családdal való rokonság emléke, valamint a Magyar, Dula, Belár és Attila nevek, vagyis a magyarság legősibb történeti hagyományai ezzel a mondával összeszővődve jutnak el a keresztény korba. Az „Isten kardja“—ról középkori hazai forrásaink mit sem tudnak, de Hersfeldi Lambert, XI. századi német krónikás, az 1071. év eseményei során elmondja Attila kardjának történetét, amelyet I. András özvegye hálából Nordheimi Ottó bajor hercegnek ajándékozott. Ez az adat tehát azt tanúsítja, hogy a kard-monda a XI. században hozzátartozott az Árpád-nemzetség hagyományához; de hogy keleti hún örökség-e, vagy már az új hazában támadt bővitmény-e, az nem dönthető el. Az újkori székely Csaba-monda a Szent László-mondakörből kiágazó, vagyis eredetében magyar mondanak látszik. A Csaba hazatérésére vonatkozó XIII. századi székely közmondás indítékai, sőt maga a Csaba név is XI—XIII. századi forrásaink szerint eredetileg magyar mondákbá nyúlnak vissza, és csak később kerültek át ezekből a székely néphagyományba.

Hóman fejtegetéseinek végső eredményeként megállapítja, hogy középkori forrásaink nem jogosítanak fel arra a feltevésre, mintha a XI—XIII. századi magyarok ajkán — akár egységes költői kompozíció, akár egymástól független népének alakjában — Attila és húnjai nevéhez fűződő ősi hún-mondák vagy éppen egész mondakör élt volna. Ha a korábbi századokban voltak is Attila alakja körül kikristályosodott magyar mondák, ezek a honfoglalás, kalandozások és királyság korabeli események meg hősök körül kialakult mondák mellett már a IX—XI. században háttérbe szorultak. Tehát hún-monda abban az értelemben és oly terjedelemben, mint folkloristáink és filológusaink

nagy része hirdeti, nem élt, illetőleg bebizonyíthatatlan, hogy élt a magyar népnél. E hit elvesztéséért azonban kárpótól bennünket az ősi történeti hún-hagyomány, a hún nemzetiségi tudat létezésének és a hagyományt fenntartó eredetmonda hitelességének beigazolódása.

Pais Dezső.

JÓKAI „MUNKATARSAI“. Mikor tárgyainak kifogyhatatlan változatossága került szóba, a nagy regényíró szívesen hivatkozott közönsége támogatására. Ismerősei közül főképp Deák Ferencet és Nyári Pált emlegette olyanokul, kik továbbfejlesztésre alkalmas esetek elbeszéléssel könnyítették meg számára a mesekitalálás néha keserves perceit. Sokan állítólag kéretlenül is elhalmozták ötletekkel, adatokkal, melyeket aztán idők folyamán belátása szerint használt fel.

Természetesen minél nagyobb becsvággal készült a mű, melybe belefogott, annál több gondnal történt az anyaggyűjtés. Erről különben néha a regényekhez írt tájékoztató sorok is elárulnak egyetmást. Példa erre *És mégis mozog a föld* c. munkája is, mely a XIX. század elejét jelentő, ú. n. reform-kor irodalmi vezető alakjainak küzdelmes sorsát pergeti le előttünk változatosan színes képekben. A Toldy Ferenchez intézett ajánló sorokból kitűnik, hogy mikor Jókai e regénye megírásához fogott, „az úttörők korszakának hősei felől“ útbaigazításért első sorban irodalomtörténetírásunk atyjához fordult, aki nemcsak hogy teljesítette a kérést, hanem azt is megígérte, hogy e munkát különös figyelemben fogja részesíteni.

Már akár Toldy kitüntető ígérete, akár a tárggyal kapcsolatos eszmei vonatkozás okozta, kétségtelen, hogy Jókai e regényét azzal az érzelmi emelkedettséggel írta, mely „a szellemi ígéret-földét keresők“ emlékéit az utókor részéről megilleti. A regény vonatkozásai sokféle forrás használatát feltételezik. Hogy e tekintetben Jókai miképen járt el, arra nézve érdekes tanulsággal szolgál a Rákóczi harangja c. második fejezet idegen nyelvű idézeteinek eredete. Az „Eppur si muove“ e részlete szerint a debreceni kollégium fegyelmi bírósága a csittvári kró-

nika ügyében Barkó Pál diákok val-latja (kinek történetéhez a mintát hihetőleg Körösi Csoma Sándor alakja szolgáltatta). Ez a föltett kérdésre előbb törökül, majd perzsaúl, végül tatárul felel. Jókai e meglepő nyelvkészséggel a későbbi tibeti utazót, az őshaza-kutatót akarta jellemezni s hogy beállításá annál välőszerűbb legyen, a magakigondolta hatásos szöveg idegen megfelelőjét is közli. Mivel azonban ő maga nem volt eléggé járatos a keleti nyelvekben, a budapesti egyetem akkori híres orientalistáját kérte meg a három mondat lefordítására. Erre vonatkozik az itt következő levél, melynek eredetije újabban (gróf Tisza Lajos úr kocsordi könyvtárából) került elő:

„Pest. Decz.: 14. 1870. Igen tisztelt Jókai úr! Íme, küldöm a kívánt három mondatot, melyeknek akartam volna megfelelő eredeti maximát kitalálni, de ez több időt igényelt volna.

1. *Török:* Vermis szözündin gecsen kendi dsanindin gecser = Aki adott szavától *elvdlik*, saját lelkétől *válik el*.

2. *Perzsa:* An ki ez deszti merduman *gurikkt*, szeres der dsezai Hokk *avikkt* = Aki az emberek kezétől megmenekült, az fejét Isten büntető hatalmára akasztotta.

3. *Tatár:* Teviz birle beklik törüde otuzmaktin, szever birle csikailik tozida jatnak jekdir = Többet ér baráttal a szegénység porában feküdni, mint ellenséggel együtt a hatalom trónján fényleni.

Tisztelő barátja Vámbéry Ármin.“

Az itt közölt szövegnek megfelelő eredeti kéziratban az egyes mondasok török, perzsa és tatár írással is fel vannak jegyezve, ezt azonban Jókai már nem nyomatta le könyvében; megelőgedett a kiejtés szerinti átírás feltüntetésével.

A regény szíves fogadtatása s az olvasók kéretlen adatszolgáltatása szempontjából érdekes egy (szintén gróf Tisza L. úr kocsordi könyvtárából való) másik levél, mely az em-

lített regényfejezetben szóba kerülő iskolai búcsúdál változatát nyújtja:

„Tekintetes Úr! Tisztelt Hazafi! Mint minden regényét feszült figyelemmel s élénk érdeklőséggel olvastam, így olvasom Önnek — hazánk legkitünőbb regényírójának a Hon tárcájában jelenleg folyó „Eppur si muove“ című regényét is. A' 310-ik számban közölt részletbe van beszöve a muzsák búcsúdala s mert én e dalt nem úgy tanultam, nem tartom fölöslegesnek az általam tanult szöveget is megismertetni. Tekintetes Úrral, mert erősen meg vagyok győződve a' felől, hogy a multaknak új életet oly érdekesen adó te-remtő szellemét a' fenkölt lelkű írónak érdekelni fogja a szöveg:

Múza, múza, múzsanyáj.

Indu-huhu-lj! Patakokkal áradt

Csucsá-baha-ikon.

Nem, ne-hehe-m i-hi-tatnak többé

A-hahaha Pa-hahaha-rnasz(s) Helikon

A' sze-hehe-n't Pieridenéknék

Berke-hehe-iben

Nem ri-hi-i-ngat az édes álom

Bo-hohoho-ldo-hohoho-g pelyheiben.

Oszlik bomlik kis seregünk

Szakadoz.

Pusztán árván hagyva búsan

Maradoz.

Lete-hehe-tte szent anyánk lantját;

Mu-huhuhu-zsa hahaha marsch haza hát.

Fogadja tölem e közleményt úgy, mint érdeklőségemnek tanujelét, s arról való meggyőződésemnek bizonyítványát, hogy oly író — minő Tekintetes Úr — a búcsúdálnak a változatos szövege érdekel. A dalnak is, melyet én és tanulóársaim betanultunk, s mely jelenleg is élénken él emlékezetemben, ez a szöveg felel meg. — Isten szent áldását kérve társadalmi, irodalmi, politikai életünk során áldásthózólag folyó hazafiúi működésére, boldog új év szíves óhajlásával vagyok Vitonyán 1871-ik évi január hó 2-án Tekintetes Úrnak igaz tisztelője Pap Gábor vitonyai ref. lelkész.“

Hogy a naiv búcsúdál változatai közül melyik a hitelesebb, az a regény értékét bizonyára ma már alig érinti, a közölt levél azonban így sem érdektelen, mert jellemző bizonyítéka Jókai és olvasói szíves viszonyának. *Velezdi Mihály.*